

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
Yayın No. : 55

TÜRKİYE DİYANET
VAKFI

GÜNÜMÜZ DİN BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI VE PROBLEMLERİ
SEMPOZYUMU
(27 - 30 Haziran 1989)

SAMSUN — 1989

İSLÂMÎ İLİMLER VE OSMANLI ASIRLARI

Doç. Dr. Mustafa TAHRALI
Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi

Bilindiği gibi, 1729 yılında Vankulu Lûgati ile Osmanlı ilim hayâtına giren matbaa, çökmeye başlamış devletin kültür ve medeniyetinde tam bir hizmet ifâ etmeye fırsat ve zemin bulamamış, yeni harflerin kabulüne kadar geçen iki asırlık zaman içinde, ne İslâm ilimlerinin klasikleri diyebileceğimiz temel eserler, ne de Osmanlı'nın kendi ilim ve edebiyat mahsülleri basılamadan, Osmanlı Devleti I. Cihan Harbi sonunda tarih sahnesinden çekilmiş ve geriye binlerce elyazması eseri yeni kurulan devlete mîras bırakmıştır. Gerçi XIX. asır sonu ve XX. asır başlarında büyük bir neşir hâmlesi görülüyorsa da, Cumhuriyet'e tekaddüm eden yıllarda yazılan eserler bile elyazması halinde kalmış veya yeni harflerle ikinci baskıları yapılamamıştır. Yeni kurulan devletin, Batı kültür ve medeniyetine yönelmek ve harf inkılâbı gibi iki mühim hâdiseye sahne olması, Osmanlı asırları dinî ve edebî eserlerinin günümüze kadar pek azının basılabilmiş olması neticesini ortaya çıkarmıştır.

Türk edebiyatı ve tarihi üzerinde çalışanlar, kendi sahalarında dîvan, tezkire ve tarih kitapları gibi bazı eserleri elyazması halinde kalmaktan kurtarmışlardır. Fakat din ilimleri sahasına giren eserler, aynı ölçüde bile olsa, böyle bir alâkaya mazhar olamamıştır. Bu alâkasızlığın ilk akla gelen sebepleri arasında, İlahiyat Fakültelerinin Edebiyat Fakültelerine nisbetle daha geç kurulmuş ve dinî eserlerin umûmiyetle Arapça yazılmış olmalarını zikredebiliriz. Kanaatimizce bir başka mühim sebep de, dinî araştırmalarda daha çok hicrî ilk 5-6 asra öncelik vermek düşüncesinin, ilim âleminde umûmiyetle hâkim olmasıdır. Son yıllarda din ilimleri sahasında yapılan bâzı araştırma ve tez çalışmalarının Osmanlı asırları ve müelliflerini konu alması, bu devir çalışmalarının da, din ilimleri bakımından çok yararlı olacağı, bir ihtiyacı karşılayacağı ve bir boşluğu dolduracağı kanaatini doğurmuştur.

Zîra, İslâm kultur ve medeniyetinin «klasik diyebileceğimiz ilk 6-7 asırlık devresi, gerek oryantalistler ve gerekse müslüman ilim adamları tarafından araştırılmakta, incelenmekte ve bu devirlere ait elyazması eserler yayınlanmakta, daha önce yayınlanmış olanların «tenkitli» baskıları yapılmaktadır. Fakat Osmanlı devri din ilimlerine ait eserlerin büyük kısmı arapça olduğu halde, ne oryantalistlerin ve ne de müslüman ilim adamlarının dikkatini çekmektedir. Sanıyoruz ki, bu devre gösterilen alâkasızlığın sebeplerinden biri de, Osmanlı asırlarının sadece askerî ve siyasî bir değeri olduğu fakat din ilimleri ve tefekkurü bakımından dikkate değer bir şeylerin mevcut olmadığı şeklinde ifadesini bulan yaygın bir kanaattir. Buna göre Osmanlı din âlimleri geçmiş devirlerin ilim ve fikirlerini tekrar etmekten öte bir şey yapmamışlar ve «orijinal» denebilecek birşeyler ortaya koymamışlardır. Peşin verildiğini sandığımız bu hukuk, bir yandan oryantalistler tarafından ifade edilmiş, diğer taraftan da Batı'nın sömürgeci ülkelerde yetiçen veya batılılaşma çabası içinde bulunan müslüman milletlerin aydınları ve ilim adamları tarafından da benimsenmiş ve dile getirilmiştir.

Gerçi gerek Batı'nın ve gerekse Doğu'nun «objektif» ilim adamları, Osmanlı asırlarının lâyıku veçhile incelenip araştırılmadığını, tam bir hüküm verebilmek için henüz, sağlam ve yeterli bilgi ve belgelere sahip olmadıklarını da ifade etmişlerdir. Yurt dışında doktora yapan arkadaşlarımız, bizzat hocalarının ağzından bu ve benzeri ifadeleri duymuşlardır.

Bazı arkadaşlarımızın Osmanlı müellifleri hakkında yıllardır yaptıkları çalışmalar, bu devir eserlerinin, gerek bizim millî ilim ve düşünce tarihimiz ve gerekse umumi olarak İslâm ilimleri ve düşüncesi tarihi bakımından mühim olduğu ve ijzerinde durulması gerektiği fikrini te'yîd etmiştir. Biliyoruz ki, din ilimleri bakımından bu devre âit bilgi ve vesikalar, pek azı basılmış ve maalesef çoğu hâlâ elyazması halinde duran kitaplardır. Selçuklu devri sonu muelliflerinden Sadreddin Konevî'den başlayarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında eser veren muelliflerimize kadar, bu Türk âlimlerinin elyazması eserlerinden, arapça olan sadece birkaçı Türkiye dışında basılmıştır. Osmanlı âlimlerinden İslâm dünyasında ve ilim âleminde basılı eserleriyle tanınmış olan âlimler İsmâil Hakkı Bursevî, Sadreddin Konevi ve Dâvûd Kayserî gibi birkaç muelliftir. Bu âlimlerin birçok eseri de esasen elyazması olarak durmaktadır.

Elimizde istatistik bir rakam olmamakla beraber, görünen odur ki, Osmanlı devrine ait elyazması eserler, basılmış olanlardan çok daha

fazladır. Üstelik basılmış olanların ekseriyeti de elyazması nüshalar karşılaştırılarak, yeniden «tenkitli» bir baskı yapılmasını gerektirmektedir. Türkçe olan eserlerin yeni harflerle baskısı yapılmış olanları ve Arapça eserlerin Türkçeye tercüme edilmiş olanları ise yok denecek kadar azdır. Türkçe eserlerin aynen yeni harflerle basılması, dildeki büyük değişiklik ve alfabedeki bazı yetersizlikler sebebiyle birtakım güçlükler arz etmekle beraber, Esmalılı M. Hamdi Yazır ve Kâmil Mîras gibi, Cumhûriyet devrinde eserleri basılan âlimlerin Türkçesi gözönünde bulundurulduğu takdirde, son birkaç asırda yazılmış Türkçe mühim eserlerin de, müellifin diliyle ve yeni harflerle baskısının yapılabilceğine ve bunun faydalı olacağına inanıyoruz. Ayrıca bu çeşit yayın ve çalışmaların Türk dili çalışmalarına da bir katkıda bulunacağını düşünülüyor.

Bilindiği gibi, Sadreddin Konevî'den itibaren, Dâvûd Kayserî, Molla Fenârî, Molla Gûrânî, İbn Kemâl, Ebussuûd Efendi ve benzeri daha pek çok Osmanlı müellifinin eserleri ekseriyetle Arapçadır. Eserlerinin pek azı basılabilmiş, «tenkitli» güvenilir baskıları ise nemen hemen hiç yapılmamıştır. Bu eserlerin basılıp araştırmacıların incelemesine imkân verilmesi neticesinde, Osmanlı asırlarında din ilimleri ve düşüncesinin durumu hakkında bütün ilim âlemi bir fikir elde edebilecek, Türkçeye tercüme edilmesi halinde de, Türk aydını bir kanaat edinebilecektir.

Osmanlı asırlarına ait Arapça ve Türkçe dinî eserlerin yayına hazırlanarak gün ışığına çıkarılmasının artık bir ihtiyaç ve zaruret olduğuna ve böyle bir faaliyetin 14 asırlık İslâm ilimleri tarihinde son 6-7 asırlık boşluğu dolduracağına inanıyoruz :

1. Bu devrenin dinî ilim ve fikir tarihinin yazılabilmesi için, her asrın en az birkaç müellifinin mühim eserleri basılarak araştırmacıların ve ilgililerin istifadesine sunulmalıdır.

2. Altı asırlık bir uzun zamanı kaplayan bu devre, bizim millî olduğu kadar dinî mâzîmizdir. O asırlarda dinî fikir ve ilimlerde ulaşılan netice ve sentezleri bilmek, bir taraftan günümüzün ilmî ve fikrî problemlerine ışık tutacak, diğer taraftan hicrî ilk asırlar ve modern İslâm dünyası hakkında bilgisi olan ilim ve fikir adamlarımıza muhtelif görüşler arasında mukayese ve tercih imkânı sağlanmış olacaktır.

3. Yine bu devre ait yapılmış ve yapılmakta olan edebî ve tarihî araştırma ve yayınlarla din ilimleri arasında böylece bir bütünlük mey-

dana getirilmiş olacaktır. Zîrâ bir Osmanlı şâiri veya tarihçisi, aynı zamanda, bir din âlimi olarak eserler yazmış veya devrinin ilimlerinden mulhem olmuştur.

4. Osmanlı asırlarının ilim, san'at, tarih ve siyaset anlayışı hakkında yapılacak yorumlar, o devirlerde yazılmış eserlere dayanmak zorundadır. Bunun için lâzım olan malzeme ve vesikalar ise hâlâ elyazması halinde duran eserler ve basılmış, fakat henüz tercume edilmiş, incelenmemiş kitaplardır. Arşivlerin incelenmesi tarih ilmi için nasıl bir zaruret ise, bunun için arşiv vesikalarının ortaya çıkarılması gerekiyorsa, aynı devirlere ait dini ilim ve fikirlerin bilinmesi için de bu eserlerin yayınlanması ve tercüme edilerek istifadeye sunulması gerekmektedir.

5. Eiraz önce dediğimiz gibi, Osmanlı devri siyasî ve askerî tarih dışında hemen hemen bilinmemektedir. Bu devreyi içine alan tefsir, fıkıh, hadis, tasavvuf, kelâm ve felsefe tarihleri, umumî olarak bir Osmanlı din ilimleri ve düşüncesi tarihi yazılmamıştır. Bu sahada büyük bir boşluk vardır. Bu asırlara zit biyografi ve bibliyografya kitapları gözden geçirilerek, mühim eserler neşredildikten sonradır ki bu çeşit çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bu eserlerin yayınlanmasını ve bu çalışmaların yapılmasını elbette Batılı araştırmacılar veya diğer müslüman ülkelerin ilim adamlarından bekleyemeyiz. Gayet tabiidir ki, bu faaliyet Türkiye üniversiteleri ve İlahiyat fakülteleri ile Diyanet İşleri mensuplarına düşen bir vazifedir.

Şu halde netice olarak şunları söyleyebiliriz : Sadreddin Konevî, Molla Fenârî ve benzerlerinden başlayarak, Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında eserler vücûda getirilen Elmalılı M. Hamdi Yazır, İsmâil Fenî, İzmirli İsmâil Hakkı, A. Avni Konuk, Kâmil Miras, Şerafeddin Yaltkaya gibi birçok müellifin din ilimleri dallarındaki eserleri :

a. Eğer elyazması ise, yazıldığı dilde tenkitli baskıları hazırlanmalı, Türkçe olmayanlar aynı zamanda tercume edilmelidir.

b. Daha önce basılmış ise, güvenilir elyazması nushalarla karşılaştırılıp tenkitli baskıları yapılmalıdır.

c. Yüksek lisans, doktora ve doçentlik çalışmalarında daha çok Osmanlı asırlarına yönelmek ve bu devir eserlerinin tenkitli baskılarını çalışma programlarına almak gerekmektedir.

Böylece 'bu' yonde yapılacak çalışmalar yeterli bir seviyeye ulaştığı vakit, bir yandan Osmanlı devri din ilimleri hakkında bugüne ka-

dar verilmiş olan hükümlerin ne derece doğru veya yanlış olduğu ortaya konulmuş olacak ve bir yandan da günümüz ile klasik devirler arasındaki altı-yedi asırlık boşluk doldurulmuş, yakın geçmişimizle dinî ilim ve düşünce bakımından bir irtibat kurulmuş olacaktır.

Şu noktayı da yanlış anlaşılmasın için belirtmek isteriz ki, klasik devirler hakkında yapılan çalışma, araştırma ve yayınlar yeterlidir, her şey yapılmıştır, artık yapılacak bir şey kalmamıştır gibi bir düşüncemiz yoktur. Zîrâ klasik devirler daima incelenmiş ve incelenmelidir. Bizim demek istediğimiz, bütün dünya, İslâmî ilimlerin klasik devirleriyle meşgul olmaktadır; fakat Osmanlı devirleriyle meşgul olmak elbette daha çok bize düşen bir vazifedir ve bu konuda yapılacak birçok çalışma olduğunu dile getirmekten ibarettir.